

Boeken lezen is 'broodnodig' volgens Vincent van Gogh

Laatst vroeg een bezoeker mij of je kan zien, of de vele literatuur die Vincent las, hem ook inspireerde om daaruit ideeën op te doen voor zijn schilderijen. Dus ben ik op onderzoek uitgegaan. Ik ontdekte dat Vincent al in het begin van zijn kunstenaarsleven schreef, dat hij het broodnodig vond om boeken te lezen. Rond 22 juni 1880 schreef hij al vanuit Cuesmes in de Borinage (B.) aan zijn broer Theo: [vertaald]: *Ik heb een passie (...) voor boeken en moet mezelf voortdurend opleiden, studeren als je wilt, net zoals ik mijn brood moet opeten.*] In een artikel bij Wetenswaardigheden op de site van het Vincentre: "Waar het hart van vol zit, loopt de pen van over", schreven wij al dat Van Gogh ruim twintig verschillende schilderijen en tekeningen gemaakt heeft waarop boeken staan. Hierop kunnen we, zij het soms met enige moeite, in totaal tien verschillende boektitels onderkennen.

Als zoon van een dominee is Vincent van jongs af aan geheel doordeesemd van de bijbel en hij heeft zelf nog enkele jaren ambitie om in de voetsporen van zijn vader te treden. Dat bovendien de bijbel en illustraties hiervan een grote inspiratiebron voor Vincent zijn, blijkt ook wel overduidelijk. De meer dan dertig getekende en geschilderde zaaiers, de Pieta's (JH 1175 en 1776), Engel (JH 1778), de opwekking van Lazarus (JH 1972) en de barmhartige Samaritaan (JH 1974) zijn hiervan duidelijke getuigen.

boeken achter de doeken

Voorals in de werken die Vincent maakte tijdens zijn verblijf in het zuiden van Frankrijk zie je dat hij ook onderwerpen en beelden ontleende aan de meer wereldse literatuur en lectuur die hij nog steeds volop verslond. Ik wijs hier graag op enkele opvallende voorbeelden van schilderijen die uit zijn leeswerk ontstaan zijn. Dat zijn onder meer: de 'Japanse' La Mousmé en het Zelfportret als boeddhistische monnik (JH 1581). Deze twee zijn overduidelijk op illustraties uit het boek 'Madame Chrysanthème' van Pierre Loti gebaseerd.

Vincent las eerder al veel boeken van de naturalistisch schrijver Emile Zola. Daar verwijst hij in zijn brieven een paar keer naar als toelichting op zijn schilderijen. Het gele huis (JH 1589) bijvoorbeeld verdedigt hij als onderwerp tegenover een collega door naar de beschrijvingen van de Parijse straten in Zola's l'Assommoir te

wijzen. Het sinistere tafereel van Vincents werk Het nachtcafé is ook op dit boek, in het Nederlands vertaald onder de titel De Nekslag, vol van de verwoestingen door alcoholisme geïnspireerd. Een naargeestig beeld van een nachtcafé waarin verlopen en verlaten stakkers de nacht doorkomen. En ook Het caféterras bij nacht (JH 1580) is een verbeelding van de Parijse terrassen in Bel Ami van Guy de Maupassant (zie brief 698).

Maar er zijn nog veel meer verwijzingen naar boeken die Vincent gelezen heeft. Zo zijn De dichter (JH 1574) en de Sterrennacht boven de Rhône (JH 1592) onder meer geïnspireerd door Les Étoiles, een romantisch verhaal uit 'Brieven uit mijn molen' door Alphonse Daudet. In een ander boek van Daudet: 'Tartarin de Tarascon, de leeuwenjager', is een hoofdstuk gewijd aan de klaagzang van een afgeschreven postkoets, die in Noord-Afrika nog dienstdoet. Over zijn schilderij van de Postkoets van Tarascon (JH 1605) geeft Vincent dit ook zelf aan in een brief (703). De vijf Arlésienne portretten zijn ook vernoemd naar Daudet's werken.

Nog meer voorbeelden zijn te vinden van de verbeelding van door Vincent gelezen stukken uit de literatuur, zoals de tuin van de dichter (JH 1499 met een link naar Petrarca en Boccaccio) en Bergen (JH 1766). En zelfs meerdere literaire bronnen worden door de schilder vermeld in zijn brieven als toelichting op een van zijn meest geliefde Zuid-Franse schilderijen De Wiegster.

Vincent's meesterwerk de Wiegster

'Ik zou zo graag portretten maken die over een eeuw voor de mensen die dan leven, als het ware visioenen zijn. Dus probeer ik het niet te doen door middel van de fotografische gelijkenis maar door onze hartstochtelijke uitdrukingskracht, waarbij ik onze kennis en moderne smaak omtrent kleur hanteer als middel om het karakter uit te drukken en op te voeren.' (brief 879)

De Wiegster, of Berceuse wordt maar liefst vijfmaal door Vincent geschilderd en dit beschouwt hijzelf, volgens zijn brief aan Gauguin (brief 739), als zijn best geslaagde 'arrangement van impressionistische kleuren'. De grote vlakken met complementaire kleuren, de harde omlijnningen en de 'platte' weergave haast zonder perspectief hebben veel gemeen met Japanse prenten. De achtergrond heeft een gebroken 'horizon', want de rode vloer ligt rechts hoger dan links, en hiermee suggereert de schilder wellicht nog eens extra het wiegen.

Doordat Vincent in brief 739 en volgende brieven (o.m. 743) veel expliciet toelicht over deze afbeelding, kunnen we hierin veel meer dan een 'vrouw met een touwtje in haar handen' zien. Augustine, de vrouw van zijn goede vriend in Arles,

de postbeambte Joseph Roulin, is hier afgebeeld. Zij hadden een nakomertje gekregen: Marcelle. Helaas werd Joseph overgeplaatst naar Marseille en hij moest zijn gezin daarom achterlaten. Ontroerd beschrijft Vincent dat zijn vriend de laatste dag in Arles nog met zijn kinderen speelt, zijn jongste op zijn schoot paardje laat rijden en hij liedjes zingt zoals een min (zoogvrouw).

Nadat Vincent eind december 1888 een stuk van zijn oor kwijtgeraakt is, werd hij in het ziekenhuis opgenomen. Zodra hij weer voldoende hersteld was, schilderde hij verder aan het portret van Augustine Roulin. Hij schildert dan de nog onaffe handen, met een touwtje als wiegekoord daarin. Hij wilde deze wiegster als een troostende afbeelding maken, als een eenvoudig, goedkoop plaatje dat in kleur gedrukt kon worden, als een profaan bidprentje ook. Het portret hoefde zelfs niet geheel te lijken, dus meer als een symbolische weergave van een goed mens, bijna een heilige.

Ze kon troost bieden voor de mensheid in het algemeen, maar waarschijnlijk óók voor Vincent zelf, want hij was juist in de steek gelaten door Paul Gauguin en zijn vriend de postbeambte was overgeplaatst. Bovendien werd hij in die periode gekweld door psychiatrische aanvallen en paranoïde waanbeelden en hij had al enige tijd heimwee naar Brabant, zoals blijkt uit zijn schilderij de Tuin in Etten en het portret van zijn moeder (JH 1600). Hij verlangde erg naar Brabant en zijn familie daar, zo blijkt uit brieven aan zijn zus Willemien.

In een drieluik tussen twee panelen met zonnebloemen presenteerde Vincent deze 'Wiegster' aan zijn model voor dit schilderij, Madame Roulin en schreef dit aan zijn broer Theo met een briefschets ter verduidelijking.

Boeken achter de Berceuse

Vincent van Gogh ziet de wiegster als een soortgelijk figuur als het Mariabeeldje in de kajuit van IJslandse visser uit het boek van Pierre Loti. In nood met heimwee of tijdens stormen aanbad men deze Sterre der Zee, waar kunstbloempjes bij geplaatst waren. De stoere zeelieden werden in noodweer weer 'kinderen en martelaren'. Op een Bretons kerkhof, dichtbij het verblijf van Pierre Loti daar, worden meer dan tweeduizend verdronken of vermiste zeelieden herdacht. Het wiegen van de boot en de kalmerende wiegeliëdjes van hun moeder uit hun jeugd vloeien samen in beelden die Vincent tracht weer te geven in de vijf verschillende, maar ook vrijwel identieke, versies van de Berceuse.

Ook de spookschepen uit *Le Horla* van Guy de Maupassant en *De vliegende Hollander* spelen in de gedachten van Vincent nog regelmatig een verontrustende en angstaanjagende rol. De zelfdoding die overwogen wordt bij het open einde van het verhaal van de Horla, lijkt niet enkel profetisch voor de dood van de auteur maar heeft Vincent misschien wel op deze definitieve uitweg voor zijn ziekte gewezen. Daarnaast is *La Berceuse* niet alleen de wiegster, maar ook het wiegeliëd dat Vincent zelf al meent te horen door de gebruikte kleurcontrasten. *Berceuse* was ook de titel van een gedicht uit een door Vincent aan Theo gestuurde kopie van *Poésies Posthumes* van Edmond Roche. Vincent voelde hoe een wiegeliëd je rustig in slaap kan sussen (Londen april 1875, brief 032).

De vierde literatuurbron achter het schilderij levert hem het idee van de grote bloemen op de achtergrond. De dahlia's verwijzen ongetwijfeld naar de grote bloemen op het behang in de kinderkamer uit het boekje *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden (brief 740).

Misschien zijn die dahlia's impliciet een verwijzing naar zijn Brabantse roots?

Tot slot is er een vijfde literatuurbron die we kunnen vermoeden achter de vijf versies van het doek de *Berceuse* namelijk *Tartarin sur les Alpes*. Dit wordt o.m. door Douglas Druick e.a. gesuggereerd in de zeer professioneel geschreven catalogus *Van Gogh en Gauguin, Atelier van het Zuiden*, Het wiegekoord om de wieg te kunnen laten schommelen was normaal een bredere band en geen smal koordje.

Het touwtje in de handen van de wiegster zou een verwijtende, wel wat cryptische hint kunnen zijn naar Paul Gauguin, die als voormalig zeeman toch moest weten dat hij als 'kapitein' nooit als eerste het schip van het Gele huis had mogen

verlaten. Het doorgesneden touw van twee bergbeklimmers is in het boek van Daudet een smakelijk verhaal, maar ook een smadelijke afgang voor de hoofdpersoon en zijn klimgezel, die gezworen hadden elkaar nooit in de steek te laten bij hun hachelijke klim naar de top van de Mont Blanc. Beiden dachten, toen puntje bij paaltje kwam, hun vege lijf te redden door het touw door te snijden. Na een tijd uit schaamte weggebleven te zijn, komt Tartarin tijdens de voor hem georganiseerde uitvaartplechtigheid de kerk ingewandeld, want zijn collega-alpinist had verteld dat de ander in een ravijn gestort was. Voor beide 'helden' die elkaar dood waanden, is deze goede afloop een grote afgang, beiden hadden het touw doorgesneden. Vincent informeert of Gauguin dit boek al gelezen heeft....

Uit veel blijkt dat de boeken die Vincent gelezen heeft hem wel degelijk geïnspireerd hebben bij zijn teken- en schilderkunst.

Aleks Veldhoen, gids Vincentre

Leestips om Vincent en zijn brieven en schilderijen beter te doorgronden:

Vincent van Gogh The Letters brieven met annotaties (gratis online)
Bijbel, Nieuwe en Oude Testament (Statenvertaling)

verhalen

De Horla van Guy de Maupassant

De postkoets uit Tartarin de Tarascon, De leeuwenjager van Alphonse Daudet

De sterren en l'Arlessienne uit Brieven uit mijn molen van Alphonse Daudet

romans

De kleine Johannes van Frederik van Eeden

Candide van Voltaire

Bel Ami van Guy de Maupassant

Levensvreugde / La joie de vivre van Émile Zola

De Nekslag / l'Assommoir van Émile Zola

IJslandsche visscher/ Pêcheur d'Islande van Pierre Loti

De mijn/ Germinal van Émile Zola (verfilmd onder zelfde titel Germinal met o.a. Gerard Depardieu)

Les Misérables van Victor Hugo (eventueel de verfilmde musical)

Madame Chrysanthème van Pierre Loti (soortgelijk verhaal verfilmd: Harakiri/ Madame Butterfly

regie Fritz Lang film 1919 op YouTube)